

אות

כתב עת לספרות ולתיאוריה

10 גיליון
2020 סתיו

עורכים מיכאל גלזומן, מיכל ארבל, אורי ש. כהן
חברי המערכת חן אדלסבורג, גיא ארליך, איל בסן
מערכת מייצגת מיה ברזילי, אדריאנה ג'ייקובס, אבנר הולצמן, חנה נוה, מנחם פרי, חנה קרונפלד,
ורד קרתי שם-טוב, נעמה רוקם, עוזי שביט
עריכת טקסט דינה הורביץ
עריכה גרפית מיכל סמוי-קובץ ויעל ביבר, המשרד לעיצוב גרפי באוניברסיטת תל אביב

על העטיפה: חן שיש, "אות 10", אקריליק על נייר, 2020

אות הוא כתב עת אקדמי שפיט היוצא אחת לשנה (שנתון) מטעם מרכז קיפ לחקר הספרות והתרבות העברית,
אוניברסיטת תל אביב
המאמרים המתפרסמים בכתב העת **אות** עוברים הליך שיפוט ומבוססים על כללי המחקר האקדמי

ISSN 2707-5680

© 2020 כל הזכויות שמורות למערכת אות, מרכז קיפ לחקר הספרות והתרבות העברית, בניין רוזנברג, אוניברסיטת תל אביב,
תל אביב 6997801

ot.kipp@gmail.com

הוצאת הקיבוץ המאוחד, ת.ד. 2104, בני ברק
נדפס בדפוס סדר צלם

כולם לעלות – אירוע בתנועה

סלבו ז'יז'ק

”צונאמי הרג יותר מ-200,000 אנשים באינדונזיה!” ,”צלם פפראצי צילם את הוואגינה של בריטני ספירס!” ,”סוף סוף הבנתי שאני חייב לעזוב הכול ולעזור לו!” ,”ההפיכה הצבאית האלימה הרסה את כל המדינה!” ,”העם ניצח! הדיקטטור ברח!” ,”איך זה יכול להיות שמהו יפהפה כמו הסונטה האחרונה לפסנתר של בטהובן קיים בכלל?” . כל ההצהרות האלו מתייחסות למה שלפחות חלק מאִתנו יראה כאירוע – מושג עתיר משמעויות, עם אפילו יותר מחמישים גוונים של אפור. ”אירוע” עשוי להיות אסון טבע הרסני או הסקנדל האחרון של הסלבריטאי התורן, מאבק עממי הנוחל הצלחה או שינוי פוליטי אלים, חוויה אמנותית עזה או החלטה אינטימית. בהינתן כל הגוונים האלו, אין שום דרך להשליט סדר בסבך ההגדרות אלא לקחת סיכון, לעלות על הרכבת ולצאת למסע שלנו עם הגדרה מקורבת בלבד של מושג האירוע.

ספרה של אגתה כריסטי 4:50 מפדינגטון (*4.50 from Paddington*) נפתח בנסיעת רכבת מסקוטלנד ללונדון, שבמהלכה אלספת' מקגיליקאדי, הנמצאת בדרכה לבקר את חברתה הוותיקה ג'יין מארפל, חווה בחניקתה של אישה בתא של רכבת חולפת (הרכבת של 4:50 מפדינגטון). הכול קורה מהר מאוד והמחזה הנגלה לעיניה של אלספת' מטושטש, ולכן המשטרה אינה מתייחסת ברצינות לדיווח שלה, מה גם שאין ראיות לכך שדבר-מה לא כשורה; רק גב' מארפל מאמינה לסיפור של אלספת' ומתחילה לחקור. זהו אירוע במצבו הטהור והמינימלי ביותר: משהו מזעזע, חורג מעל

Slavoj Žižek, “All Aboard – Event In Transit”, *Event: Philosophy in Transit*, Penguin * Books, London 2014, pp. 1-6

פְּנוּ,¹ שנראה כמתרחש לפתע פתאום ומפריע למהלך העניינים השגור; משהו שמופיע לכאורה משום מקום, בלי סיבות נראות לעין, תופעה ללא יש מוצק בתשתיתה. באירוע, בהגדרה, יש משהו "נְסִי" – מהנְסִים של חיי היומיום שלנו עד לאלו של הספרות הנשגבות ביותר, כולל אלו האלוהיות. טבעה האירועי (evental) של הנצרות נובע מכך שעל מנת להיות נוצרי יש להאמין באירוע יוצא מגדר הרגיל – מותו ותחייתו של ישוע. ייתכן שהקשר המעגלי בין אמונה לסיבותיה בסיסי אף יותר: אני לא יכול להגיד שאני מאמין בישוע כי הסיבות להאמין בו שכנעו אותי; רק כאשר אני מאמין, אני מבין את סיבות האמונה. קשר מעגלי זה נכון גם כאשר לאהבה: אני לא מתאהב בגלל סיבות מסוימות (השפתיים שלה, החיוך שלה...) – אני כבר אוהב אותה, ולכן השפתיים שלה וכו' מושכות אותי. משום כך, גם האהבה היא אירועית. היא התגלמות של מבנה מעגלי שבו התוצאה האירועית קובעת רטרואקטיבית את גורמיה או סיבותיה.² דברים אלו עצמם ניתן לטעון בנוגע לאירוע פוליטי כמו המחאות הממושכות בכיכר תחריר בקהיר שמוטטו את שלטון מובאק: ניתן להסביר בקלות את המחאות כתוצאה של מכשלות ספציפיות בחברה המצרית (צעירים משכילים ומובטלים ללא עתיד תעסוקתי ברור וכו'), אבל, איכשהו, אף אחת מהן אינה יכולה לספק הסבר ממצה לאנרגיה הסינרגית שהולידה את מה שהתרחש.

כך גם עלייתה של צורת אמנות חדשה היא אירוע. ניקח לדוגמה את הפילם נואר (film noir). מרק וְרָנָה מראה בניתוחו המפורט כי כל המאפיינים העיקריים המרכיבים את ההגדרה הרווחת של הפילם נואר (תאורת אור-צל חדה, זוויות צילום אלכסוניות, היקום הפרנואידי של הספרים מסוגת הבלש הקשוח,³ שהשחיתות מועלית בהם לכדי מאפיין קוסמי מטאפיזי המגולם בפאם-פאטאל) היו מצויים כבר בסרטים ההוליוודיים.⁴ עם זאת, חידת יעילותו ועמידותו המסתוריות של המושג "נואר" נותרת בעינה: ככל שוורנה צודק יותר במישור העובדות, ככל שהוא מספק יותר תימוכין היסטוריים, כך

1. [במקור: "out of joint", רמז לדבריו של המלט על הזמן שחרג ממהלכו התקין: "נִקַּע גִּלְגַּל הַזְּמַן, חָרַג מֵעַל פְּנוּ"; וראו ויליָם שְׁקֶספִיר, המלט, נסיך דנמרק, תרגום: אברהם שלונסקי, ספרית פועלים, הקיבוץ הארצי – השומר הצעיר, מרחביה 1946, מערכה ראשונה, תמונה 5, עמ' 62 (המתרגם)].

2. לכן, כשאנחנו מאוהבים אנחנו חושפים את עצמנו לפני האהוב/ה על כל הפגיעות שכנו: כשאנו עירומים יחדיו, חיוך או הערה ציניים מצד האהוב/ה עשויים להפוך את הקסום למגוחך. אהבה דורשת אמון מוחלט: כשאני אוהב/ת מישהו אחר או מישהי אחרת אני מעניקה לו או לה את הכוח להרוס אותי, מתוך תקווה/אמון שהוא או היא לא ישתמשו בכוח הזה.

3. [סוגת הבלש הקשוח (Hardboiled Detective) – סוגה של ספרות פשע שנוצרה בארצות הברית בשנות העשרים של המאה הקודמת ומאופיינת בנטורליזם מחוספס, באלימות ובדיאלוגים שנונים (המתרגם)].

4. Marc Vernet, "Film Noir: on the Edge of Doom", in Joan Copjec (ed.), *Shades of Noir*, Verso Books, London 1993, pp. 1-31

הכוח ואורך החיים יוצאי הדופן של המושג ה"אשלייתי" הזה של "נואר" – מושג שרדף את דמיוננו במשך עשורים – נעשים יותר חידתיים ובלתי ניתנים להסבר. במבט ראשון, אם כך, אירוע הוא התוצאה הנראית חורגת מסיבותיה – והמרחב של אירוע הוא מה שנוצר על ידי הפער המפריד בין אירוע לבין סיבותיו. כבר בהגדרה מקורבת זו אנחנו מוצאים את עצמנו בלב-לבה של הפילוסופיה, שכן סיבתיות היא אחת הבעיות הבסיסיות שבהן עוסקת הפילוסופיה: האם כל הדברים קשורים זה לזה בקשרים סיבתיים? האם כל מה שקיים צריך להיות מבוסס על סיבות מספיקות? או שמא יש דברים שפשוט קורים סתם כך? כיצד אפוא יכולה הפילוסופיה לעזור לנו לקבוע מהו אירוע – מהי התרחשות שאינה מבוססת על סיבות מספיקות – ואיך הוא מתאפשר? מרגע הולדתה היטלטלה הפילוסופיה, כך נראה, בין שתי גישות: הטרנסצנדנטלית והאונטולוגית, או האונטית. הראשונה עוסקת במבנה האוניברסלי של האופן שבו המציאות נקלטת על ידינו. אילו תנאים חייבים להתקיים כדי שנתפוס משהו כקיים באמת? "טרנסצנדנטלי" הוא המונח הטכני בשיח הפילוסופי עבור מסגרת כזאת, המגדירה את הקואורדינטות של המציאות – לדוגמה, הגישה הטרנסצנדנטלית גורמת לנו להיות ערים לכך שעבור חסיד גישת הנטורליזם המדעי, רק תופעות חומריות במרחב ובזמן המוסדרות על ידי חוקי הטבע קיימות באמת, בזמן שעבור האדם הקדם-מודרני, הדבך במסורת, גם רוחות ומשמעויות נסתרות הן חלק מהמציאות, ולא רק השלכות אנושיות שלנו. הגישה האונטית, לעומת זאת, עוסקת במציאות עצמה, בהיווצרותה ובהיערכות בה: כיצד נוצר היקום? האם יש לו התחלה וסוף? מהו מקומנו בתוכו? במאה העשרים, הפער בין שתי שיטות חשיבה אלו נעשה חריף במיוחד: הגישה הטרנסצנדנטלית הגיעה לשיאה בהגותו של הפילוסוף הגרמני מרטין היידגר (1889-1976), ואילו זו האונטולוגית, כך נדמה כיום, נחטפה בידי מדעי הטבע – אנחנו מצפים לכך שהתשובה לשאלת מקור היקום תגיע מקוסמולוגיית הקוואנטים, ממדעי המוח ומתורת האבולוציה. ממש בפתיחת רכ"המכר החדש שלו, התכנית הגדולה (*The Grand Design*), מכריז סטיבן הוקינג, בתחושת ניצחון, כי "הפילוסופיה מתה": שאלות מטאפיזיות על מקור היקום וכו', שלפנים היו נושא לספקולציות פילוסופיות, יכולות כיום להתברר באמצעות מדע ניסויי, וכך להיבחן באופן אמפירי.⁵

הנוסע שלנו אינו יכול אפוא שלא להבחין בכך ששתי הגישות מסתכמות בתפיסה איזושהי של אירוע: האירוע של חשיפת ההווה – של אופק המשמעות הקובע כיצד אנחנו תופסים את המציאות ומתייחסים אליה – במחשבתו של היידגר; והמפץ הגדול

Stephen Hawking and Leonard Mlodinow, *The Grand Design*, Bantam, New York 2010, .5 p. 5

(או שבירת הסימטריה), האירוע הבראשיתי שכתוצאה ממנו נוצר היקום שלנו כולו, בגישה האונטית, שבה מחזיקה הקוסמולוגיה הקוואנטית.

הגדרתנו הניסיונית והראשונה של אירוע כתוצאה החורגת מסיבותיה מחזירה אותנו אם כן לריבוי נטול עקביות: האם אירוע הוא שינוי בדרך שבה המציאות נקלטת על ידינו, או שהוא טרנספורמציה מטלטלת במציאות עצמה? האם הפילוסופיה מצמצמת את האוטונומיה של אירוע, או שהיא יכולה להסביר את אותה אוטונומיה עצמה? נשאל אפוא שוב: האם יש דרך להכניס מעט סדר בסוגיה סבוכה זו? שיטת הפעולה המתבקשת היא לסווג אירועים לסוגים ולתת-סוגים – להבחין בין אירועים חומריים ללא-חומריים, בין אירועים אמנותיים, מדעיים, פוליטיים, אינטימיים וכו'. אולם שיטה כזאת מתעלמת מהמאפיין הבסיסי של אירוע: ההופעה המפתיעה של משהו חדש החותר תחת כל סכמה יציבה שהיא. לפיכך, הפתרון הראוי היחיד הוא לגשת לאירועים בדרך אירועית – לעבור מרעיון אחד של אירוע לרעיון אחר באופן המבליט את המבוי הסתום בכל אחד מהם, כך שהמסע שלנו יעבור דרך הטרנספורמציות של האוניברסליות עצמה, ויתקרב – כך אני מקווה – למה שהגל כינה "אוניברסליות קונקרטית", אוניברסליות שאינה רק המכל הריק של התוכן המסוים שלה אלא כזו היוצרת את התוכן הזה באמצעות ארגון היריבויות, הסיבוכים וחוסר העקביות המוטבעים בו ממהותו.

הבה נדמיין, אם כך, שאנחנו נוסעים ברכבת תחתית במסלול מרובה תחנות והחלפות קווים, כשכל תחנה היא הגדרה אפשרית של מושג האירוע. התחנה הראשונה תהיה שינוי או פירוק המסגרת שדרכה המציאות נקלטת על ידינו; התחנה השנייה – "נפילה", במובן הדתי. אחריהן, שבירת הסימטריה; הארה בודהיסטית; פגישה עם אמת המנפצת את חיי היומיום שלנו; חוויית העצמי כהתרחשות אירועית בטהרתה; האשליה כאימננטיות לאמת, מה שגורם לאמת עצמה להיות אירועית; טראומה המערערת את הסדר הסימבולי שבו אנחנו שוכנים; עלייתו של "מסמן-על" חדש, מסמן המבנה שדה משמעות שלם; החוויה של הזרם הטהור של (חוסר) היגיון; שבר פוליטי רדיקלי; וכיטולו המוחלט של הישג אירועי. המסע יהיה רצוף מהמורות אך מרגש, והרבה יוסבר לאורך הדרך. אם כן, ללא עיכובים נוספים, הבה נתחיל!

מאנגלית: שגב עמוסי